

УДК 338.342:631.16

DOI: 10.31673/2415-8089.2018.042633

Гудзь О.Є., д.е.н., проф.,
Шмалій Л.В., аспірант;
Державний університет
телекомунікацій

ПОБУДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

В статті розглянуто теоретичні підходи до ідентифікації сутності та складових економічної безпеки підприємств, уточнено мету, завдання, принципи та етапи побудови економічної безпеки підприємств, визначено напрями її забезпечення і розвитку з врахуванням впливу кризових процесів та зміни бізнесових цінностей і пріоритетів діяльності сучасних підприємств в умовах широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: економічна безпека підприємств, сутність, складові, принципи побудови економічної безпеки підприємств.

Постановка проблеми. Мінливість та непередбачуваність економічного простору України, загострення конкурентної боротьби, поглиблення процесів глобалізації та інтеграції бізнесу ставить під загрозу успішне функціонування національних підприємств, яким для забезпечення ефективної діяльності необхідно прикласти значних зусиль, щоб швидко адаптуватись до змін зовнішнього і внутрішнього середовища. Новий характер економічних відносин, катастрофічне фізичне й моральне старіння матеріально-технічної бази і технологій виробництва, розрив партнерських зв'язків, все це генерує нові виклики, які зумовлюють необхідність побудови економічної безпеки підприємств, впровадження сучасних методів і підходів до діагностики, організаційно-комунікаційного забезпечення, процесу прийняття рішень, формування превентивних управлінських заходів щодо нівелювання ризиків та загроз. Високий рівень захищеності економічних інтересів підприємств сприятиме зміцненню їх економічної стійкості та стабільному інноваційному розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти теоретичних та практичних положень щодо проблем ідентифікації та визначення напрямів формування економічної безпеки підприємств знаходимо в публікаціях таких відомих вчених, як І. Ансоф, Н. Ботвина, Т. Гладченко, О. Гривківська, О. Гусева, І. Зеліско, Г. Козаченко, Л. Лазаренко, С. Легомінова, Д. Никифорчук, В. Пономарьов, В. Сотниченко, П. Стецюк, І. Троц, Л. Шваб, Л. Юрович та інші. Проте, попри вагомий доробок названих вчених сучасні наукові економічні дослідження не дають цілісного уявлення про безпечний розвиток бізнесу, тому існує об'єктивна необхідність глибшого дослідження ідентифікації сутності та складових економічної безпеки підприємств, уточнення мети, принципів та етапів побудови економічної безпеки підприємств, визначення напрямів її забезпечення і розвитку з врахуванням впливу кризових процесів та зміни бізнесових цінностей і пріоритетів діяльності сучасних підприємств в умовах широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Метою статті є розгляд теоретичних підходів до ідентифікації сутності та складових економічної безпеки підприємств, уточнення мети, принципів та етапів побудови економічної безпеки підприємств, визначення напрямів її забезпечення і розвитку з врахуванням впливу кризових процесів та зміни бізнесових цінностей і пріоритетів діяльності сучасних підприємств в умовах широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі можна знайти багато визначень поняття «економічна безпека підприємства». Г. Козаченко та В. Пономарьов визначають економічну безпеку підприємства як гармонізацію в часі та просторі економічних інтересів підприємства з інтересами, пов'язаними з ним, суб'єктами зовнішнього середовища, що діють за межами підприємства [7, с. 4].

Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев - забезпечення умов збереження комерційної таємниці й інших секретів суб'єктів підприємницької діяльності [1].

В. Забродський, Н.Капустін - кількісна та якісна характеристики властивостей підприємства, що відображає здатність «самовиживання» та розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої загрози [4].

В.В. Шликов визначає економічну безпеку підприємства як «стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних загроз [13].

О.С. Соснін та П.Я. Пригунов [11] визначають економічну безпеку підприємства відповідно до правового підходу, як стану при, якому досягається захищеність життєво-важливих та законних інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх негативних чинників, що забезпечить стабільність його розвитку. Зауважимо, що дане визначення не розкриває в повному розумінні сутність економічної безпеки, оскільки не враховує виробничу та операційну діяльність підприємства.

А.П. Судоплатов, С.В. Лекарев [12, с.3] також відзначають, що це поняття характеризується станом виробничих, правових та економічних відносин, інтелектуальних, інформаційних і матеріальних ресурсів, які забезпечують стабільне функціонування підприємства.

Розгляд існуючих підходів до тлумачення теоретичного змісту поняття „економічна безпека підприємства” (цільовий; правовий; інформаційний; ресурсно-функціональний; захисний; стійкісний; ітеративний; гармонізаційний; фінансовий; системний) свідчить про багатоаспектність цього поняття та про те що жоден з них не можна вважати всеохоплюючим, кожен підхід має певні переваги та недоліки. Водночас, акцентуємо, що існуючи розробки суттєво збагатили безпекознавство на рівні підприємств, наголошуючи на важливості захищеності від негативного впливу середовища, збереження комерційної таємниці, здатності самовиживання в умовах негативних впливів з боку зовнішнього середовища в поточному та стратегічному періоді. Водночас, наявні напрацювання потребують подальшого осмислення та поглиблення. Окреслюючи сутнісне наповнення економічної безпеки підприємства важливо і не звужувати це поняття, щоб не схилитися в бік поверховості й неповного, розкриття його значення. Також небезпечно значно розширювати його зміст, адже це приведе до розмивання його значення.

Отже, за під економічною безпекою підприємства пропонується розуміти стан найефективнішого використання ресурсів підприємства, як міра гармонізації його інтересів у часі та просторі або як стан захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз та комплексну характеристику результатів діяльності підприємства, одержаних завдяки ефективному використанню його ресурсів, скерованих на досягнення цілей підприємства й убезпечення його діяльності від загроз зовнішнього та внутрішнього середовищ. Запропоноване розуміння економічної безпеки підприємства передбачає тісний зв'язок системи економічної безпеки підприємства із його виробничою функцією.

Об'єкт економічної безпеки – стабільний економічний стан і розвиток підприємства в поточному та майбутніх періодах [3].

Безпосередніми об'єктами є такі ресурси: фінансові, грошові, матеріальні, інформаційні, інтелектуальні, кадрові тощо. Від особливостей об'єкта захисту багато в чому залежать

побудова й основні характеристики системи забезпечення його економічної безпеки. При цьому слід ураховувати, що об'єкт захисту, як правило, є складним, багатоаспектним, а загрози – багатовекторними [3].

Суб'єкти економічної безпеки – це особи, підрозділи, служби, органи, установи, міністерства та відомства, які безпосередньо забезпечують економічну безпеку підприємства.

Їх поділяють на дві групи: внутрішні – особи та підрозділи власної служби економічної безпеки; зовнішні – зовнішні організації, що перебувають за межами підприємства і не підпорядковані керівництву фірми (законодавчі та виконавчі органи влади, правоохоронні та судові органи, система навчально-наукових закладів та установ).

Метою забезпечення економічної безпеки підприємства є мінімізація загроз розвитку бізнесу та забезпечення збереження майна підприємства.

Відповідно, в сучасних умовах побудова економічної безпеки підприємства має розв'язувати наступні завдання:

- забезпечення фінансової стійкості та незалежності;
- досягнення лідерства в технологіях;
- забезпечення високого конкурентного статусу;
- підвищення ефективності менеджменту;
- оптимізація використання потенціалу підприємства;
- мінімізація руйнівного впливу зовнішнього середовища;
- забезпечення функціонування підприємства в межах правового поля;
- захист власної комерційної таємниці.

прогнозування та організація діяльності із попередження можливих загроз економічній безпеці підприємства;

виявлення, аналіз і оцінка наявних реальних загроз економічній безпеці підприємства, а також прийняття управлінських рішень щодо їх нівелювання;

забезпечення фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності підприємства в будь-який момент часу;

забезпечення технологічної незалежності та досягнення конкурентоспроможності продукції;

підбір достатнього рівня кваліфікації персоналу та оцінка ефективності його функціонування;

захист інформаційного середовища, комерційної таємниці та досягнення високого рівня інформаційного забезпечення роботи;

забезпечення безпеки персоналу, капіталу, майна та комерційних інтересів;

недопущення проникнення на підприємство структур економічної розвідки конкурентів, організованої злочинності та окремих осіб із протиправними намірами;

вироблення найбільш оптимальних управлінських рішень щодо стратегії і тактики економічної діяльності підприємства;

організація системи контролю за ефективністю функціонування системи безпеки, вдосконалення її елементів.

Функціонування системи економічної безпеки має здійснюватися на основі низки принципів. В.П. Мак-Мак [8] виділяє такі принципи функціонування системи економічної безпеки підприємства: пріоритет заходів запобігання; законність; комплексне використання сил і коштів; координація і взаємодія всередині і поза підприємством; поєднання гласності з конспірацією; компетентність; економічна доцільність; планова основа діяльності; системність.

О.О. Молдованцев [9] доповнює принципи функціонування системи економічної безпеки підприємства принципом безперервності, принципом обов'язкової диференціації заходів,

принципом повної підконтрольності системи забезпечення економічної безпеки керівництву підприємства.

Побудова економічної безпеки підприємства має здійснюватися на основі дотримання наступних принципів: законності, обґрунтованості, системності та комплексності, економічної доцільності, прав та свобод особи; самостійності й відповідальності, координування, раціональності та економічної ефективності, контрольованості, конспірації і гласності, превентивності та своєчасності, ієрархічного підпорядкування, безперервності. Отже, застосування наведених принципів при побудові економічної безпеки підприємства має сприяти підвищенню ефективності її функціонування.

Побудова економічної безпеки підприємства має здійснюватись планомірно, охоплювати як стратегічні так і тактичні й оперативні аспекти діяльності підприємства, а не носити характер одноразових або навіть періодичних кампаній в межах організації.

Структура система економічної безпеки підприємства, за О. В. Ілляшенко [5] являє собою стійку упорядкованість елементів, зв'язків та відносин між ними, які визначаються метою функціонування системи та виконуваними нею функціями і залишаються незмінними при виконанні системою її функції у різних режимах функціонування [5, с. 102]. Отже, економічна безпека підприємства має свою ієрархічну структуру, яка розглядається у розрізі окремих змістових елементів.

Звертаючись до досліджень, слід відзначити, що складовими економічної безпеки підприємства називають фінансову, інтелектуально-кадрову, техніко-технологічну, інформаційну, політико-правову, продуктову, силову та екологічну, соціальну, ресурсну, суспільно-політичну, ринкову, логістичну, маркетингову, інноваційну, інвестиційну.

Слушною вважаємо пропозиції щодо виділення різних рівнів економічної безпеки, серед яких один рівень включає фінансово-економічну безпеку, організаційно-структурну, ринкову, інтерфейсну, інформаційну, силову, інституційно-правову, техніко-технологічну, інтелектуально-кадрову. Наступний рівень складається з іміджевої безпеки, інформаційно-аналітичної, маркетингової, фінансової, соціальної, інтелектуальної, морально психологічної, безпеки персоналу, майна, інституційної (організаційна), безпеки праці, правової безпеки, безпеки зв'язку, цивільної, технічної, технологічної, екологічної, протипожежної, безпеки документообігу, науково технічної безпеки тощо.

Одним з підходів до виділення складників системи економічної безпеки підприємства є ресурсний підхід [6]. В межах ресурсного підходу різні вчені акцентують увагу на різних ресурсах ключового характеру. Так, С.В. Кавун [6] при побудові системи економічної безпеки підприємства називає кадрові ресурси однією із основних функціональних складових економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Необхідно зазначити, що функціональний підхід до виділення складників системи економічної безпеки підприємства є найпопулярнішим. Ресурсно-функціонального підходу дотримується Н. П. Сисоліна [10, с. 37], яка пропонує певний склад елементів системи економічної безпеки при проведенні оцінки та аналізу її рівня. Погоджуючись із функціональним підходом до виділення складників системи економічної безпеки, О. В. Ілляшенко [5] пропонує об'єктно-суб'єктний підхід до виділення складників. На її думку об'єктно-суб'єктний підхід у структуруванні системи економічної безпеки збільшує конкретику безпеки забезпечувальної діяльності підприємства, створює когнітивне підґрунтя для побудови системи і має яскраво виражений прагматичний аспект [5, с. 106]. Таким чином, аналіз наукових джерел дозволяє виділити елементи системи економічної безпеки підприємства, які можна згрупувати за наступними ознаками:

за видами ресурсів;

за компонентами економічної безпеки;

за поєднанням об'єктів та суб'єктів;
за функціональними ознаками системи.

Аналіз літературних джерел дозволяє виділити наступні складові економічної безпеки підприємства: фінансова, інтелектуальна, кадрова, технічна, технологічна, нормативно - правова, інформаційна, екологічна, комунікаційна, силова.

Нині ключовими проблемами підприємств у контурі їх економічної безпеки слід вважати: критичне падіння рентабельності та доходів підприємств;

неконтрольована приватизація;
банкрутство неефективних підприємств;
недобросовісна конкуренція;
брак прозорості податкової системи;

появу нових конкурентів на ринку, що пояснюється процесами глобалізації, інтеграції та розширенням ринків;

постійне зростання витрат виробництва, що зумовлено, переважно, монопольним ціноутворенням на матеріальні, енергетичні, комунікаційні та інші ресурси.

Побудову економічної безпеки підприємства доцільно здійснювати за наступними блоками:

блок планування та прогнозування;
інформаційний блок;
аналітичний блок;
блок контролю;
силовий блок;
комунікаційний блок.

Ланцюг побудови економічної безпеки підприємства доцільно формувати з використанням наступних ланок:

формування ефективних чинників операційної діяльності (організаційних структур, технологій, техніки, персоналу, комунікаційних каналів тощо);

формування асортименту продукції з урахуванням запитів споживачів;

підвищення якості, дизайну продукції та сервісного обслуговування;

підвищення лояльності партнерів, постачальників, клієнтів, у тому числі із широким запровадженням програм лояльності;

надійний захист фінансових і комерційних таємниць;

періодична ротація та заміна працівників та менеджменту підприємства.

Методами забезпечення економічної безпеки підприємства слід визнати:

збирання та аналітичну обробку інформаційних потоків щодо економічного стану, виявлення чинників впливу;

розробка прогнозів економічного розвитку на макро- та мікрорівнях;

виявлення можливих ризиків та загроз для підприємства та оцінка їх можливого впливу;

удосконалення інформаційних та комунікаційних ланцюгів на підприємстві;

прийняття рішень щодо недопущення або мінімізації впливу виявлених загроз;

розробка превентивних заходів щодо попередження можливих загроз;

завчасне відпрацювання алгоритмів управлінських реакцій та протидії негативному впливу загроз;

навчання персоналу та експертна перевірка ефективності розроблених алгоритмів управлінських реакцій та превентивних заходів;

практична реалізація алгоритмів управлінських реакцій та превентивних заходів;

моніторинг та оцінку ефективності реалізації управлінських рішень та заходів;

модернізація системи протидії загрозам;

постійне удосконалення складових, ієрархічної структури, рівнів та стратегій економічної безпеки підприємства.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що у статті розглянуто теоретичні підходи до ідентифікації сутності та складових економічної безпеки підприємств, уточнено мету, завдання, принципи та етапи побудови економічної безпеки підприємств, визначено напрями її забезпечення і розвитку з врахуванням впливу кризових процесів та зміни бізнесових цінностей і пріоритетів діяльності сучасних підприємств в умовах широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій. Зокрема, обгрунтовано, що побудову економічної безпеки підприємства доцільно здійснювати за наступними блоками: блок планування та прогнозування; інформаційний блок; аналітичний блок; блок контролю; силовий блок; комунікаційний блок. А ланцюг побудови економічної безпеки підприємства доцільно формувати з використанням наступних ланок: формування ефективних чинників операційної діяльності (організаційних структур, технологій, техніки, персоналу, комунікаційних каналів тощо); формування асортименту продукції з урахуванням запитів споживачів; підвищення якості, дизайну продукції та сервісного обслуговування; підвищення лояльності партнерів, постачальників, клієнтів, у тому числі із широким запровадженням програм лояльності; надійний захист фінансових і комерційних таємниць; періодична ротація та заміна працівників та менеджменту підприємства. Саме такий підхід до побудови економічної безпеки, найбільше враховує особливості сучасного економічного середовища функціонування підприємств що дає змогу їм чіткіше окреслити існуючі виклики, загрози та ризики, і сприяє обгрунтованості прийняття управлінських рішень щодо розробки оптимальних альтернативних заходів задля формування високого рівня економічної безпеки.

Список використаної літератури

1. Андрощук Г. А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны: монография. Київ: Издательский Дом «Ин Юре», 2000. 400 с.
2. Гудзь О.Є., Сотниченко В.М. Принципи та умови забезпечення економічної безпеки телекомунікаційних підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес.* 2016. №4 (17). С. 6-11.
3. Захаров О.І. Побудова комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємства. *Вчені записки Університету «Крок»: Зб. наук. праць.* Вип. 18. Т. 4. Київ, 2008. С. 50-58.
4. Забродский В.А., Капустин Н. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы. *Бизнес-информ.* 1999. № 15-16. С. 35-37.
5. Ілляшенко О. В. Механізми системи економічної безпеки підприємства: монографія Харків: Мачулін, 2016. 503 с.
6. Кавун С. В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади: монографія. Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. 300 с.
7. Козаченко Г., Пономарьов В. Економічна безпека підприємств: сутність і передумови формування. Теорія та практика управління у трансформаційний період: збірник наукових праць. Донецьк: ІЕП НАН України, 2001. Т. 3. С. 3-7.
8. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия (организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности). Москва: Мир безопасности, 1999. 65 с.
9. Молдаванцев А.А. Комплексная система обеспечения экономической безопасности предприятия. URL: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=118592>.
10. Сисоліна Н. П. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник Кіровоград: КНТУ, 2014. 226 с.

11. Соснин А. С., Прыгунов П.Я. Менеджмент безопасности предпринимательства. Київ: Изд-во Европ. Ун-та, 2004. 357 с.
12. Судоплатов А.П., Лекарев С.В. Безопасность предпринимательской деятельности. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. 381 с.
13. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия. Санкт-Петербург: «Алтейя», 1999. 138 с.

REFERENCES

1. Androschuk, G.A., Krainev, P.P. (2000) Ekonomicheskaya bezopasnost' predpriyatiya: zashchita kommercheskoy tayny [Economic security: the protection of trade secrets]: monografiya. Київ: Izdatel'skiy Dom «In Yure».
2. Gudz, O.E., Sotnichenko, V.M. (2016) Pryntsypy ta umovy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky telekomunikatsiynykh pidpryyemstv. [The principles and conditions for the economic security of telecommunication companies]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes.* (4 (17)), 6-11.
3. Zakharov, O.I. (2008) Pobudova kompleksnoyi systemy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva. [Construction of the complex system of economic security]. *Vcheni zapysky Universytetu «Krok»*, (18), 50-58.
4. Zabrodsky, V.A., Kapustin, N. (1999) Teoreticheskiye osnovy otsenki ekonomicheskoy bezopasnosti otrasli i firmy [Theoretical bases for assessing the economic safety of the industry and the firm]. *Biznes-inform.* (15-16), 35-37.
5. Ilyashenko, O.V. (2016) Mekhanizmy systemy ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Mechanisms of economic security]: monograph Kharkiv: Machulin.
6. Kavun, C.V. (2009) Systema ekonomichnoyi bezpeky: metodolohichni ta metodychni zasady [The system of economic security: methodology and methodological foundations]: monografiya. Kharkiv: Vyd. KHNEU.
7. Kozachenko, G., Ponomarev, V. (2001) Ekonomichna bezpeka pidpryyemstv: sutnist' i peredumovy formuvannya. Teoriya ta praktyka upravlinnya u transformatsiynyy period [Theory and practice of management in the transformation period] zbirnyk naukovykh prats'. Donetsk: IEP NAN Ukrayiny, (3), 3-7.
8. Mak Mak, V.P. (1999) Sluzhba bezopasnosti predpriyatiya (organizatsionnoupravlencheskiye i pravovyie aspekty deyatel'nosti). [The theory and practice of management in the transformation period]. Moscow: The World of Security.
9. Moldavantsev, A.A. Kompleksnaya sistema obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya [Complex system of providing of economic security]. Retrived from: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=118592>.
10. Sysolina, N.P. (2014) Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva [Economic security company]. Kirovohrad: KNTU.
11. Sosnin, A.S., Prygunov, P.Ya. (2004) Menedzhment bezopasnosti predprinimatel'stva [Security Management Entrepreneurship]. Київ: Izd-vo Yevrop. Un-ta.
12. Sudoplatov, A.P., Lekarev, S.V. (2001) Bezopasnost' predprinimatel'skoy deyatel'nosti [Entrepreneurship Safety Management]. Moscow: OLMA-PRESS.
13. Shlykov, V.V. (1999) Kompleksnoye obespecheniye ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya. [Comprehensive provision of economic security of the enterprise]. Sankt-Peterburg: «Alteyya».

ГУДЗЬ ЕЛЕНА ЕВГЕНЬЕВНА, ШМАЛИЙ ЛЮДМИЛА ВЛАДИМИРОВНА. ПОСТРОЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ. В статье рассмотрены теоретические подходы к идентификации сущности и составляющих экономической безопасности предприятий, уточнены цели, задачи, принципы и этапы построения экономической безопасности предприятий, определены направления ее обеспечения и развития с учетом влияния кризисных процессов и изменения бизнес ценностей и приоритетов деятельности современных предприятий в условиях широкого использования информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятий, сущность, составляющие, принципы построения экономической безопасности предприятий.

GUDZ OLENA, SHMALIY LYIDMYLA. CONSTRUCTION OF ECONOMIC SAFETY OF ENTERPRISES. The article deals with the theoretical approaches to the identification of the essence and components of economic security of enterprises, the goals, tasks, principles and stages of building the economic security of enterprises have been specified, the directions of its provision and development are determined taking into account the influence of crisis processes and changes of business values and priorities of activity of modern enterprises in the conditions of wide use of information and communication technologies.

Key words: economic safety of enterprises, essence, components, principles of construction of economic security of enterprises.